

Citation:

A.W. Byvanck, Levensbericht C.C. van Essen, in:
Jaarboek, 1963-1964, Amsterdam, pp. 453-460

HERDENKING

VAN

CAREL CLAUDIUS VAN ESSEN

(26 juli 1899—31 mei 1963)

DOOR

A. W. BYVANCK

Het is nooit gemakkelijk in een beperkt bestek een uitzonderlijke persoonlijkheid te tekenen. Carel Claudius van Essen, de man die wij heden herdenken, was zulk een persoonlijkheid. Als mens was hij moeilijk te benaderen. Dit kan door de tegenslagen, die hij in zijn leven heeft ondervonden, en door zijn huiselijke omstandigheden wellicht worden verklaard. Hij had een uiterst gesloten karakter en toonde zijn werkelijke aard niet. Daarentegen was hij zeer mededeelzaam wat zijn kennis aangaat.

Evenmin is het mogelijk een beknopt overzicht te geven van zijn uitgebreide wetenschappelijke werkzaamheid. De trekken van zijn karakter vindt men terug in zijn geschriften, die stroef zijn gesteld en soms lastig zijn te volgen. Intussen waren zijn voordrachten en rondleidingen te Rome vlot en boeiend, maar overladen met details en voor het gehoor wel eens vermoeiend door hun lengte.

Allereerst mogen hier enige bijzonderheden uit zijn leven worden vermeld. Van Essen is geboren te Amsterdam op 26 juli 1899. Hij heeft te Utrecht gestudeerd in de klassieke letteren, maar zonder veel aandacht te geven aan de archeologie, de tak van wetenschap, die later voornamelijk zijn aandacht zou hebben. Te Utrecht is hij gepromoveerd op 11 februari 1927 met een disser-

tatie getiteld: *Did Orphic influence on Etruscan tomb-painting exist? Studies in Etruscan tomb-painting*, I.

Dit werk is voortgekomen uit een scriptie, waarvoor het onderwerp hem in 1921 was opgegeven door Bolkestein, zijn latere promotor. Uit de dissertatie blijkt, dat Van Essen een uitgebreide en grondige kennis bezat van Etrurië, de Etruscische graven en hun wandschilderingen. Hoe hij deze kennis heeft verkregen, kunnen wij opmaken uit de inleiding van zijn dissertatie, waar Van Essen dank betuigt aan Dr. C. W. Lunsingh Scheurleer, omdat deze hem had opgenomen in de kring van belangstellenden in de klassieke Oudheid, die hij had bijeengebracht om zijn eigen verzameling en om de Akademie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Blijkbaar had Scheurleer begrepen, dat Van Essen een goed archeoloog kon worden en heeft hij hem in staat willen stellen zich verder te ontwikkelen.

Vooreerst heeft Van Essen gewerkt in het Museum aan de Carnegieaan en enige verhandelingen gepubliceerd in het door Scheurleer geredigeerde *Bulletin voor antieke Beschaving*. Hij is aan dit tijdschrift trouw gebleven tot zijn laatste levensjaren, zoals blijkt uit een bijdrage van zijn hand, die het licht zal zien in het nummer van dit jaar. Bovendien heeft hij lessen gegeven aan de Akademie voor Beeldende Kunsten. Verder heeft hij grote reizen gemaakt naar Griekenland en Italië; in de winter van 1924 op 1925 is hij geruime tijd in Rome geweest en heeft toen de gegevens voor zijn dissertatie aangevuld en verbeterd.

Gedurende dit verblijf te Rome moet hij onder de invloed zijn gekomen van Mrs. Strong. Deze belangrijke persoonlijkheid had in haar jonge jaren het boek *Meisterwerke der griechischen Plastik* van Furtwängler in het Engels vertaald, benevens de vermaarde, door Wickhoff opgestelde inleiding bij de publikatie van het handschrift, bekend als de *Wiener Genesis*. Deze laatste vertaling is uitgekomen onder de titel *Roman Art*. Blijkbaar is zij zò onder de indruk gekomen van dit werk, dat zij de stelling van Wickhoff over de scheppende kracht van de Romeinse kunst volledig heeft aanvaard. Het is begrijpelijk, dat Van Essen met zijn

grote liefde voor Italië zich bij de denkbeelden van Mrs. Strong heeft aangesloten. Hij is een van de weinigen geweest, die zich daarvan op den duur niet min of meer heeft losgemaakt.

Op 26 december 1926, dus kort vóór zijn promotie, is aan Van Essen een stipendium verleend door het Philologisch Studiefonds. Hij is op die wijze in staat geweest een grote studiereis te ondernemen. Over die reis heeft hij een nog altijd lezenswaardig verslag uitgebracht, gedateerd in september 1927, dat in het archief van het Studiefonds wordt bewaard en ten behoeve van dit levensbericht aan mij is uitgeleend. Hij vermeldt in dit verslag zijn vroegere bezoeken aan Italië en Griekenland, benevens de onderzoeken, die hij daar had verricht en tijdens deze reis heeft kunnen aanvullen. Het is de moeite waard daaruit het een en ander mede te delen.

In 1927 is Van Essen slechts kort in Athene en in Rome geweest. Hij heeft in Griekenland afgezien van een bezoek aan de streken, die hij nog niet kende, en zich voornamelijk bezig gehouden met de kunst in dat land gedurende de Romeinse tijd. In Italië heeft hij Apulië, Campanië en Etrurië bezocht en daarbij vooral aandacht gegeven aan kunsthistorische problemen. Belangrijke resultaten heeft hij in Etrurië bereikt. Apulië is hem tegengevallen; van een bezoek aan Sicilië heeft hij moeten afzien. Buiten Italië heeft Zuid-Frankrijk, zoals hij het uitdrukt, onuitwisbare indrukken bij hem achtergelaten. Parijs, Berlijn en Kopenhagen hebben hem belangrijke gegevens verschaft, Londen slechts weinig.

Naast zijn andere publikaties uit de jaren na 1925, in het *Bulletin voor antieke Beschaving*, in de *Oudheidkundige Mededelingen* van het Museum te Leiden en in de *Mededelingen* van het Nederlands Instituut te Rome, verdienen twee artikels van Van Essen, beide verschenen in 1928, hier te worden vermeld. Het eerste, in het *Bulletin de Correspondance Hellénique*, was gewijd aan het monument van Aemilius Paullus te Delphi, dat hij als een Romeins kunstwerk verklaart; het tweede, in de *Studi Etruschi*, over de Tomba del Cardinale te Tarquinia, is de enige

verhandeling, die als een vervolg op zijn dissertatie kan worden beschouwd.

Zonder twijfel is het voor Van Essen een grote teleurstelling geweest, dat door de gebeurtenissen van 1932 aan de samenwerking met Scheurleer een einde is gekomen. Hij heeft toen een betrekking aanvaard als leraar te Kampen en later te Zwolle, waar hij het tot rector van het gymnasium heeft gebracht. Bovendien is hij verbonden geweest aan de Universiteit te Groningen als privatdocent. Daar heeft hij, op 7 februari 1940, zijn lessen geopend met een rede over „Sulla als Bouwheer”. Dit voortreffelijke en uitvoerig gedocumenteerde geschrift maakt duidelijk, hoe nauwkeurig hij de topografie van Rome en de Romeinse architectuur had bestudeerd.

Inderdaad heeft Van Essen in de jaren van 1932 tot 1940 met bewonderenswaardige volharding doorgewerkt, ondanks het gebrek aan een archeologische bibliotheek in de buurt van zijn woonplaats. Naar wordt medegedeeld, heeft hij dit gemis overwonnen door nachtelijke bezoeken aan het Archeologisch Instituut te Utrecht. Bovendien heeft hij zich tijdens de bezetting verdienstelijk gemaakt door zijn werk in het verzet.

De reeks van zijn publikaties is na 1940 niet onderbroken. Het meest omvangrijk is de studie over *Italische en Romeinse kunst tot Constantijn de Grote*, als bijdrage in het Tweede deel van de *Algemeene Kunstgeschiedenis*, dat in 1943 is verschenen. Deze studie was oorspronkelijk geschreven door Leopold, maar is door Van Essen volkomen omgewerkt. Hij heeft daarbij de gelegenheid gekregen zijn denkbeelden over de Romeinse kunst uitvoerig bekend te maken. Enige verhandelingen uit de voorafgaande jaren hadden reeds laten blijken, dat hij van deze kunst uitstekend op de hoogte was en er een zelfstandig oordeel over bezat.

Het lag dus voor de hand, dat Van Essen na het aftreden van Leopold als onderdirecteur van het Nederlands Historisch Instituut te Rome zijn opvolger zou worden om daar de archeologie te vertegenwoordigen. De benoeming dateert van 7 oktober 1946; hij heeft het ambt aanvaard op 1 juni 1947. In het verslag van

het Instituut over dat jaar wordt medegedeeld, dat Van Essen reeds 20 jaar had gewerkt aan een boek, getiteld *Origines de l'art impérial*. Als zoveel andere ondernemingen, die hij heeft opgezet, is een werk over dit onderwerp niet tot stand gekomen.

Van 1947 af kan men de werkzaamheid van Van Essen volgen in de jaarverslagen van het Instituut en met de meestal zeer omvangrijke verhandelingen, die hij in de *Mededelingen* publiceerde. Vermelding verdient al dadelijk de eerste van de reeks in het deel (3de reeks VI) van 1950, over *De mogelijkheden van archaeologische studie in Rome*. Degenen die in Rome gaan werken, kunnen met de daar medegedeelde gegevens nog altijd hun voordeel doen. In hetzelfde deel volgt nog een artikel over *Recente opgravingen in Italië*.

Anders worden in deze verhandelingen veelal tochten beschreven, die Van Essen heeft ondernomen, hetzij als wandelingen langs de antieke wegen, die van Rome uitgaan, hetzij in bepaalde landstroken. Wat daarbij wordt medegedeeld, heeft het karakter van een aantal losse aantekeningen, die hij tijdens deze tochten of bij zijn studies heeft gemaakt. Aantrekkelijke lectuur vormen deze verslagen niet, maar wat hij heeft opgemerkt, verdient ten zeerste de aandacht. De twee laatste van deze verhandelingen, in de delen (3de reeks X) van 1959 en (XXXI) van 1961, getiteld *Nouveaux livres sur l'art romain*, bevatten uitvoerige boekbesprekingen, zoals Van Essen er vele heeft vervaardigd in tal van tijdschriften. Van bijzondere waarde zijn de besprekingen over de publikatie van het grote antieke stadsplan van Rome in het *Bulletin voor antieke Beschaving* (37, 1962, 63—85) en van het werk van Vermaseren over Mithras in de *Mededelingen* van het Instituut te Rome (XXXI, 172—176).

Telkens komen ook plannen ter sprake voor omvangrijke werken, waarmede Van Essen zich bezighoudt. Van zijn studie over *Italische en Romeinse kunst* is in 1956 een omgewerkte uitgaaf verschenen. Daarnaast staat een afzonderlijk werk, getiteld *De Kunst van het Oude Rome*, uitgekomen in 1954, en een samenvatting in het Frans, *Précis de l'art antique en Italie*, van 1960.

De tekst van dit laatste werk is herzien door de heer Jean Bayet, de directeur van de Ecole Française te Rome, met wie Van Essen vriendschap had gesloten te Athene, toen zij te zamen aan de Ecole Française studeerden. Dit Franse boek is, wat de taal betreft, de best verzorgde publikatie van Van Essen.

Verder wordt vermeld een groot werk, de reconstructie van de *Commentarij* van Cyriacus van Ancona, aan wie Van Essen een artikel heeft gewijd in de *Mededelingen* van de Akademie van 1958. Dit werk is voltooid en zal worden gepubliceerd als deel VI van de *Studiën* van het Nederlands Historisch Instituut te Rome. Herhaaldelijk is sprake van een werk over Ostia, waarvan onderdelen zijn gepubliceerd over muurschilderingen en mozaïeken in de *Mededelingen* van het Instituut te Rome (3de reeks VIII) van 1954, en, in het Italiaans, in het *Bullettino Comunale*, van 1956—'58. Geen nadere bijzonderheden zijn bekend over de samenwerking met het Warburg en Courtauld Institute te Londen aangaande de inventaris van de antieke sculptuur, die tijdens de Renaissance bekend was. De verhandelingen over de topografie van de Domus Aurea en over de vondst van de Laokoön, die in de *Mededelingen* van de Akademie (van 1954 en 1955) zijn verschenen, waren wellicht bedoeld als voorstudies voor een publikatie over de Domus Aurea.

Van bijzondere betekenis is het praktische werk geweest, dat Van Essen te Rome heeft verricht. Het belangrijkste was zonder twijfel de opgraving van het Mithraeum onder de kerk van Santa Prisca op de Aventinus. Deze opgraving, die hij sedert 1951 in samenwerking met Dr. M. J. Vermaseren heeft geleid, is tot een goed einde gebracht en in 1958 overgedragen aan de Italiaanse staat. Op die wijze is het Mithraeum voor het publiek toegankelijk gemaakt. De publikatie is voltooid en zal binnenkort bij de firma Brill te Leiden het licht zien.

Verder heeft Van Essen medegewerkt aan de internationale onderneming voor de *Fasti Archaeologici*. In deze jaarlijks verschijnende publikatie worden de werkzaamheden geregistreerd, die op archeologisch gebied worden ondernomen. Aan de

schifting van de te Rome binnenkomende gegevens voor dit werk, aan de ordening van het materiaal en aan de redactie van de *Fasti* had Van Essen een groot en zeer gewaardeerd aandeel.

Het Nederlandsch Historisch Instituut heeft op verschillende wijze van zijn medewerking voordeel gehad. In de eerste plaats heeft hij zijn eigen, uitgebreide bibliotheek ter beschikking gesteld. Hij heeft steeds de bezoekers bijgestaan met zijn veel omvattende kennis en de talrijke vragen op archeologisch gebied, die uit Nederland aan het Instituut werden gericht, zo goed mogelijk beantwoord. Het belangrijkste waren zijn rondleidingen en de excursies, die elk seizoen volgens een goed voorbereid programma te Rome en in de omgeving van de stad werden georganiseerd voor een vrij groot publiek. Van bijzondere betekenis waren de tochten onder zijn leiding, waardoor groepen studenten bij een bezoek aan Rome door hem werden voorgelicht. De leiders van deze groepen zijn hem daarvoor steeds uitermate dankbaar geweest.

Ten slotte moge nog een poging worden ondernomen om tot een samenvattend oordeel over Van Essen als geleerde te komen. Het meest opvallend zijn zijn onbeperkte werklust en zijn fenomenale werkkraft, benevens de energie, waarmede hij een gesteld doel wist te bereiken. In dit verband kan worden herinnerd aan de moeite, die hij zich heeft gegeven om Italië, het land dat zijn liefde had, en de kunst van dat land te leren kennen.

Wat de publikaties van Van Essen betreft, is het niet gemakkelijk een verantwoord oordeel te geven. Hij had over allerlei vraagstukken aangaande de kunstgeschiedenis van Italië denkbeelden, die afwijken van hetgeen in de regel wordt aangenomen. Wat hij daarbij opmerkt, wordt veelal zonder motivering of met een al te grote zekerheid voorgedragen. De verantwoording moet men zoeken in zijn grotere werken.

Bij het lezen van zijn verhandelingen moet men zich telkens afvragen, in hoeverre apodiktische uitspraken door zijn bijzondere opvatting waren bepaald. Toch verdienen deze verhandelingen een aandachtige bestudering, omdat zij met verstand en op grond van een vaste overtuiging zijn opgesteld, maar vooral omdat zij

steeds tal van gegevens bevatten over de kunsthistorische betekenis van weinig bekende monumenten.

Van Essen was iemand, die scherp opmerkte en eigen, dikwijls zeer belangrijke verklaringen vond. Als persoonlijkheid leert men hem meer waarderen, naarmate men van zijn werk kennis neemt. Zijn publikaties zijn stimulerend, omdat zij opwekken tot kritiek; het is altijd de moeite waard zijn denkbeelden te overwegen.